

พิธีบายศรีสู่ขวัญ

นางดี สอนใจ

พิธีบายศรีสู่ขวัญ เป็นประเพณีอย่างหนึ่งของคนไทยล้านนา บางครั้งก็เรียกว่า พิธีบายศรี, พิธีสู่ขวัญ, ด้วยความเชื่อที่ว่าทุกคนเกิดมาพร้อมกับสิ่งนามธรรมอย่างหนึ่งที่เรียกกันว่า “ขวัญ” ซึ่งมีหน้าที่รักษา ควบคุมระดับประคองชีวิตและติดตามเจ้าของไปทุกหนแห่ง การทำพิธีสู่ขวัญจึงเป็นการเชิญขวัญที่หนีหายไปให้เข้ามาอยู่กับตัว และเชื่อว่าเป็นการส่งเสริมพลังใจให้เข้มแข็ง มีสติและไม่ประมาท ประเพณีบายศรีสู่ขวัญ ใช้เครื่องเชิญขวัญที่เรียกว่า บายศรี ทำด้วยใบตอง รูปคล้ายกระทง เป็นชั้น ๆ มีขนาดใหญ่เล็กสลับขึ้นไปตามลำดับ เป็น 3 ชั้น 5 ชั้น 7 ชั้น หรือ 9 ชั้น มีเสาบักตรงกลางเป็นแกน มีเครื่องสังเวทวางอยู่ในบายศรี และมีไข่ขวัญ (ไข่ต้ม) เสียบอยู่บนยอดบายศรี มีหลายประเภท เช่น บายศรีตอง บายศรีปากชาม บายศรีใหญ่ (ภาษาเขมร บาย = ข้าว + ศรี = สิริ หมายความว่า ข้าวอันเป็นสิริหรือข้าวขวัญ) มีการพันสายสิญจน์ไว้โดยรอบเพื่อให้ผูกข้อมือผู้รับขวัญ ผู้นำทำพิธีเรียกว่า หมอขวัญ บายศรีนั้นมีข้อสันนิษฐานว่าได้ประดิษฐ์ขึ้นมาจากคติความเชื่อของพราหมณ์ พิจารณาจากการนำใบตองมาประดิษฐ์บายศรี เนื่องด้วยใบตองนั้นเป็นของสะอาดบริสุทธิ์ไม่มีมลทินของอาหารเก่าให้แปดเปื้อน และอีกประการหนึ่งก็คือ รูปร่างลักษณะของบายศรีที่ได้จำลองเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นที่สุดของพระอิศวร ตลอดจนเครื่องสังเวทก็มีความเชื่อมาจากคติพราหมณ์เช่น ไข่ แดงกวา มะพร้าว รวมถึงพิธีการ เช่น การเวียนเทียน การเจิม และพิธีการต่าง ๆ เหล่านี้พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีทั้งสิ้น

วัสดุ/อุปกรณ์

- พานบายศรี
- โฟม
- ลวดเย็บกระดาษ
- ใบตอง
- ดอกไม้ต่างๆ

ขั้นตอน/วิธีทำ

1. เอาใบตองที่มีลักษณะแก่หรืออ่อนที่สุด เพราะจะทำให้เวลาซัดน้ำมันมะกอกมีสีที่เงางาม
2. รีเอาใบตองแล้วไปเช็ดทำความสะอาด แล้วนำตองไปแช่ในน้ำ
3. เอาใบตองมาฉีกให้เท่าๆกัน เพื่อจะให้เป็นรูปร่างต่างๆของบายศรี
4. หมุนนิ้วแล้วใช้ที่เย็บลวดกระดาษเย็บ และหมุนนิ้วตามขนาดที่ต้องการ
5. ใช้ลวดแนบกับใบตอง พับตามขนาดที่ต้องการ แล้วนำไปแช่น้ำ โดยใช้ยาที่สนใจผสมกับน้ำมันมะกอก ยาที่หัวใจ 1-2 ของ น้ำมัน 1 ขวดเล็กเทใส่รวมกัน
6. ตัดไหมตามขนาดของพานแล้วก็เอาใบตองที่ทำมาประกอบเข้าด้วยกัน
7. เริ่มประกอบจากกลางขึ้นบน แล้วนำพานอีกอันมาวางข้างบนนำไหมที่ตัดมาใส่พาน จากนั้นเอาใบตองมาประกอบเข้าด้วยกัน
8. พับใบตองไปในตัวเฉพาะ ไม่ต้องแยกทำ
9. พับใบตองในรูปลักษณะต่างๆก่อนแล้วค่อยมาประกอบเข้าด้วยกัน ลักษณะของบายศรีแต่ละงาน งานบวช จะเป็นดอกไม้สีขาว ดอกพุท งานแต่ง ดอกรักเป็นหลัก และดอกดาวเรือง งานบวงสรวง ดอกไม้สีขาว และดอกดาวเรือง ใช้เวลาการทำ 2 -3 วัน

การสืบชะตา

นายคำปิ่น วงศ์ไชย

นายเย็น สอนใจ

นายประยงค์ วงศ์ไชย

พิธีสืบชะตา” เป็นประเพณีดั้งเดิมและมีความสำคัญอย่างหนึ่งของชาวล้านนา โดยเชื่อกันว่าเป็นการต่ออายุของคนให้อายุยืนยาว หรือต่อชีวิตของบ้านเมืองให้มีความเจริญ และผู้ที่ทำพิธีนั้นจะได้รับ ความร่มเย็นเป็นสุขในชีวิต ความเจริญก้าวหน้าในทุก ๆ ด้าน และเชื่อว่าสามารถช่วยขจัดภัยอันตรายต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นให้แก่ลูกหลานตลอดภัย

1. สืบชะตาคน

นิยมจัดพิธีกรรมขึ้นเมื่อขึ้นบ้านใหม่ ย้ายที่อยู่ใหม่ ได้รับยศหรือตำแหน่งสูงขึ้น หรือฟื้นจากป่วยหนัก หรือป่วยหนักหากมีการสืบชะตาเพื่อต่ออายุให้ยาวนานมากยิ่งขึ้น หรือหากบุญวาสนา กรรมเก่ามีเท่านั้น ก็จะสิ้นอายุขัยไปลงภายใน 3 - 7 วัน หรือ นำ วัน เดือน ปี เกิด ให้อาจารย์วัดคู่ตำราโบราณ เพื่อทำนายดวงชะตา หากดวงชะตาต้องสืบชะตา ก็ให้จัดทำพิธีเพื่อความสิริมงคล

2. สืบชะตาบ้าน

นิยมทำเมื่อคนในหมู่บ้านได้รับความเดือดร้อน หรือเจ็บไข้ได้ป่วยกันทั่วไปในหมู่บ้าน หรือตายติดต่อกันเกิน 3 คนขึ้นไปโดยหาสาเหตุไม่ได้ เช่น หลับตาย ถือเป็นเรื่องไม่ดีของหมู่บ้านนั้น คนในหมู่บ้านอาจพร้อมใจกันจัดในวันปากปี ปากเดือน หรือปากวัน คือวันที่หนึ่ง สอง หรือสามวันหลังวันเดิลงศก เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล

3. สืบชะตาดิน

จัดขึ้นเมื่อบ้านเมืองเกิดความเดือดร้อนจากความเชื่อทางโหราศาสตร์ สิ่งใดที่ทำให้บ้านเมืองปั่นป่วนวุ่นวาย การทำศึกสงคราม หรือเกิดโรคภัยไข้เจ็บ หรือโรคระบาดกับชาวบ้าน ชาวเมือง

คนที่จะสืบชะตา ต้องเตรียมของเพื่อไปร่วมกับทางวัดโดยมี 1. ไม้ค้ำสกลียาวเท่าตัวคนละ 3 ท่อน โดยการกางแขนออกมาเพื่อวัดความยาวแนวขวาง ปอกเปลือกไม้ ออก ให้เหลือแต่แกนกลางของไม้

2. ด้ายกลุ่มนำมาวัดรอบหัวคน นำมาวัดความสูง นำมาวัดความกว้าง คนที่จะทำพิธีอย่างละ 3 เส้น นำด้ายที่วัดออกมาเรียบร้อยไปหมักกับเทียนให้เนื้อของเทียนกับด้ายเข้ากัน

3. เตรียมเทียนขนาดเล็กที่สุด ขนาดกลาง และขนาดเล่มละ 1 บาท

4. เตรียมของใส่บาตร อาหาร ข้าวสวย น้ำ นม ขนม ผลไม้ เพื่อถวายทานให้กับญาติผู้ล่วงลับ โดยแยกของออกเป็นถุง ๆ และเขียนชื่อติด

การทำหวดนึ่งข้าว

นายปลวก ไชยกุล

นายปวน ไชยกุล

นายหล้า เดชใจ

หวดนึ่งข้าว ก็เป็นเครื่องใช้ อย่างหนึ่ง ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวบ้านทุกวัน จะต้องใช้หวดนึ่งข้าวเป็นประจำ การนึ่งข้าวเหนียวด้วยหวดนั้น นับว่าเป็นวิธีง่ายและสะดวกที่สุด ดังนั้น หวดนึ่งข้าวจึงเป็นเครื่องใช้ ที่ผู้ผลิตสามารถทำรายได้ให้กับครอบครัว โดยทำเป็นอาชีพเสริมได้ เพราะนอกจากจะใช้หวดนึ่งข้าวแล้ว ยังสามารถดัดแปลงหวดเป็นเครื่องใช้ อย่างอื่นได้ด้วย เช่น ประดิษฐ์เป็นโคมไฟตกแต่งร้าน ประดิษฐ์เป็นหน้ากากแสดงผีตาโชน และสิ่งอื่นได้อีกมากมาย

บ้านร่องปอด ต.ดงเจน อ.กุฉินาราย จ.พะเยา เป็นหมู่บ้านหนึ่ง ที่มีการอนุรักษ์และสืบทอดการสว่นหวดนึ่งข้าวมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ถึงแม้ว่าในปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางการผลิต เครื่องมือ เครื่องใช้ต่าง ๆ มากก็ตาม หวดนึ่งข้าวก็ยังเป็นที่นิยมนักอยู่วัสดุอุปกรณ์การทำหวดนึ่งข้าว พรำ เลื่อย ไม้ไผ่เสี้ย

ขั้นเตรียมเส้นตอก

- ใช้พรำตัดไม้ไผ่เสี้ยจากกอ โดยเลือกลำที่ไม่แก่หรืออ่อนจนเกินไป
- ใช้เลื่อยตัวให้เป็นปล้อง ๆ โดยทิ้งส่วนที่เป็นข้อ ความยาวของไม้ไผ่ที่เลื่อยนั้นขึ้นอยู่กับขนาดของหวด เช่น ถ้าสานหวดใหญ่จะตัดไม้ให้ยาว 35 นิ้ว หวดขนาดกลาง 30 นิ้ว หวดขนาดเล็ก 25 นิ้ว เป็นต้น
- ใช้พรำผ่าไม้ไผ่เป็นซีก (ชาวบ้านเรียก กีบ) ขนกดความกว้างของซีกไม้ไผ่ หวดขนาดใหญ่ กว้าง 0.5 ซม. หวดขนาดกลาง กว้าง 0.8 ซม. หวดขนาดเล็ก กว้าง 0.6 ซม.
- การจักส่วยตอก คือ การเหลาซีกไม้ไผ่เพื่อลบคมของซีกไม้ตรงกลางออก อลัวเหลาหัวท้ายของซีกไม้ให้เรียวยาว

การจักตอก คือ การเอาส่วนที่เป็น เนื้อไม้และเปลือกไม้ไผ่ (ตัวไม้) แยกออกจากกัน ซีกหนึ่งจะจักเป็นเส้นตอกได้ ประมาณ 8-10 เส้นการจักตอกสำหรับสานหวด ควรหาสไม้ไผ่ที่ค่อนข้างอ่อน ความยาวของเส้นตอก ทำตามขนาดที่กล่าวข้างต้น

ขั้นนำเส้นตอกที่จักไว้ไปผึ่งแดดข่าง หรือรมควัน

นำเส้นตอกที่ จักเสร็จแล้วผึ่งแดดให้แห้ง ถ้าเป็นฤดูที่ใช้วิธีรมควัน จะทำให้ไม่มีราขึ้น การผึ่งแดดใช้เวลา 2-3 วันถ้ารมควันก็ให้สังเกตคูสีของเส้นตอก เป็นสี น้ำตาล ก็ถือว่าใช้ได้ เมื่อเส้นตอกผึ่งแดดหรือรมควัน ได้ที่แล้วมัดตอกเป็นมัด ๆ ตามความยาวของเส้นตอก แต่ชะขนาดไว้

การผลิตไม้กวาดดอกหญ้า

นางศรียรรณ สอนใจ

นางมุล พักเขียว

นายยืน ไชยกุล

วิธีทำไม้กวาดดอกหญ้า

- ตัดก้านดอกตองกึ่งที่ยังมีความเขียวอยู่ ด้วยการตัดยาวประมาณ 80 เซนติเมตร จากนั้น นำมาตากแดด ให้แห้งประมาณ 2-5 วัน
- นำก้านดอกหญ้ามาฟาดหรือเข้าเครื่องเพื่อแยกปุยดอกออกให้หมด ก่อนนำไปตากอีก ประมาณ 7 วัน ทั้งนี้ หากใช้วิธีฟาด ควรฟาดในช่วงวันที่แดด ออกมาก และควรสวมผ้าปิดจมูก และสวมเสื้อผ้าให้มิดชิด เพราะจะทำให้เกิดฝุ่น และปุยดอกลอยฟุ้งมาก
- นำก้านดอกหญ้าประมาณ 1 กำมือ มามัดรวมกันให้เป็นวงกลม
- นำเข็มที่ร้อยเชือกฟางแทงเข้ากลางมัด พร้อมร้อยพัน 3 รอบ ไม่ให้แน่นมากก่อนคลี่ และจัดเรียงให้ก้านดอกหญ้าแผ่เป็นผืนแบน และมัดโคนก้านให้แน่น
- นำมัดดอกหญ้ามัดรัดเข้ากับด้ามไม้กวาดที่เจาะรูไว้ให้แน่น หรือตอกตะปูยึดให้แน่น ทั้งนี้ ต้องจัดเรียงแผ่นดอกหญ้าให้สวยงามก่อน
- นำชั้น 2 ส่วน และผสมกับน้ำมันกาด 1 ส่วน โอบทาบบริเวณเชือกถัก และบริเวณโดยรอบ เพื่อให้ก้านดอกหญ้าติดกับด้ามไม้กวาดได้แน่นขึ้น

ทั้งนี้ วิธีทำไม้กวาดดอกหญ้าในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น ซึ่งมักใช้เทคโนโลยีเข้าช่วยอย่าง อาทิ ใช้เครื่องตีดอกหญ้า ใช้แผ่นประกบแทนชั้น เป็นต้น นอกจากนี้ เทคนิคการเข้าก้านดอกหญ้ากับด้ามไม้กวาดยังแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น

การตัดช่อดอกหญ้า

การตัดช่อดอกหญ้า ในแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกัน แต่ทั่วไปช่อดอกหญ้าจะแก่ และพร้อมตัดในช่วงเดือน ตุลาคม-ธันวาคม หรือบางที่อาจอยู่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-เมษายน ซึ่งจะตัดช่อดอกหญ้าขณะที่ช่อดอกยังมีสีเขียวอยู่ และเลือกตัดก้านช่อดอกที่มีขนาดใหญ่

ราคาไม้กวาดดอกหญ้า

ราคาไม้กวาดดอกหญ้าที่เกษตรกรหรือกลุ่มชุมชนทำจำหน่ายในแหล่งผลิตจะมีราคาประมาณด้ามละ 28 บาท แต่ขายเป็นมัด มี 10 ด้าม ๆ ละ 28 บาทซึ่งมักมีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อถึงแหล่งผลิต ก่อนมาขายต่อตามร้านค้าในเมือง ซึ่งจะตกที่ราคาประมาณด้ามละ 35 บาท

หมอเป่า

นายปิ่น พุคชา

นายหมิว ลิงห์แก้ว

การแพทย์พื้นบ้าน เป็นการรักษาผู้ป่วยที่อาศัยความเชื่อประกอบกับภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอยู่ในสมัยโบราณ และการใช้ยาสมุนไพรที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น หานในป่า ปลูกเอง องค์กรความรู้เฉพาะตัวของปราชญ์ชาวบ้านหรือที่เรียกกันว่าหมอหมอเป่า เป็นหมอยาอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งมีวิธีการรักษาโดยการเป่าหรือเป่าคาถาใส่วัตถุสิ่งของ เช่น หมากพลู น้ำเปล่า น้ำลาย หรือการเป่าลมในปากให้ผู้ป่วยหายจากโรค การรักษาของหมอเป่ามี 2 วิธี คือการเสกเป่าคาถาใส่สมุนไพร น้ำมันแล้วทา อบ นวด ฟัน และการเป่าเวทย์มนต์ใส่ด้ายหรือฝ้าย แล้วนำไปผูกข้อมือ แขนวนคอ เพื่อรักษาโรค เช่น โรคคางทูม งูสวัด ไฟลวก จะใช้หมากพลูเคี้ยวแล้วเป่าฟันจนกว่าพิษนั้นจะค่อยๆ หายเอง จะมีคาถาเป่า

โรคที่รักษา ศุูนย์ผี-พนงริม-เป่างูสวัด-คางทูม-ฟันปวง-ท้องเดิน-ต่อกระดูก-เลือดลม-กวาดยาเด็ก